

EGY ELŐRE BEJELENTETT NEGATÍV MEGTÉRÜLÉS KRÓNIKÁJA

Csók Cintia

■ Felsőoktatás és munkaerőpiac

■ A modernizált társadalmakban az oktatási rendszer szorosan kapcsolódik egyéb társadalmi alrendszerekhez, különös tekintettel a munkaerőpiachoz (Csehné 2008). E kettő sokrétű kapcsolatát mutatja, hogy az oktatási rendszer alakítja ki a felnövekvő nemzedékek szakképzettségi szerkezetét és valósítja meg a rendelkezésre álló humán erőforrás át- és továbbképzését. A felsőoktatási szakkínálat iránti keresletet alapvetően befolyásolják a munkaerő-piaci folyamatok, többek között az egyes végzettségekkel elérhető jövedelmek, a nem gazdasági jellegű előnyök, a presztízs- és elhelyezkedési esélyek. Éppen ezért a felsőoktatás-politikai célok kijelöléséhez, a tervezéshez és a megvalósításhoz egyaránt nélkülözhetetlen az oktatás gazdasági összefüggéseinek megértése (Polónyi 2002). Bár az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolata több elméleti iskola perspektívájából is elemezhető, a továbbiakban a neoklasszikus paradigmán belül a humántőke-elméletre helyezük a hangsúlyt (Galasi–Varga 2005), és a szociális pálya kontextusában mutatjuk be az emberitőke-beruházás oktatáspolitikai és oktatás-gazdaságtani vetületeit.

Diplomás szociális szakemberek a munkaerőpiac peremén?

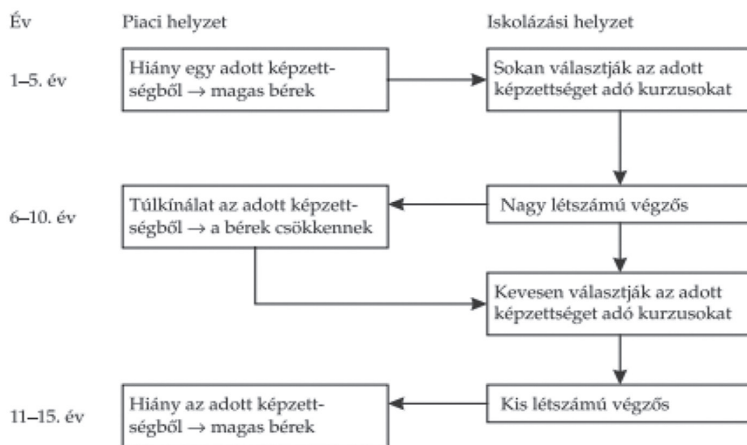
A humánprofessziók egyre inkább a szolgáltatásorientált gazdaság részévé válnak, így a szociális szakemberek javadalmazása a nemzetközi diskurzusok homlokerébe került. A szociológusok jellemzően a professzionalizáció aspektusából közelítik meg a bérezés kérdéskörét. Egyes kutatók szerint ugyanis a kereseti lehetőségek szoros összefüg-

gést mutatnak a szakma presztízsével, s a bérezés normáinak kialakítása a professzióvá érés szerves részét képezi (Ozawa–Wai-On Law 1993). Nemzetközi kutatások szerint a szociális szakemberek lényegesen kevesebbet keresnek, mint más segítő foglalkozású személyek, illetve egyéb diplomás alkalmazottak (Ng 2010; Lewis 2018). Az empirikus eredmények és a hivatalos statisztikai adatok mellett a média is a szociális munkások, szociálpedagógusok kedvezőtlen jövedelmi helyzetére hívja fel a közvélemény, azon belül a felsőoktatásba jelentkezők és családjaik figyelmét. Kiemelhetjük a CNNMoney „*Stressful Jobs that Pay Badly*” listáját, mely a rosszul fizető, stresszes állásokat osztályozva a szociális munkát rangsorolta az első helyre (Schweitzer et al. 2013). A kedvezőtlen karrierlehetőségek következtében a szakértői munkák egyik része egy fokozódó munkaerőválságot azonosít ezen a területen (NASW¹ 2009; Strolin-Goltzman et al. 2010). Ezáltal megállapítható, hogy a tartósan alacsony bérszínvonal a szakma és a társadalom számára egyaránt káros következményekkel jár, különösen a szociális pálya rekrutációját és retencióját, valamint a klienseknek nyújtott szolgáltatások minőségét tekintve (Schweitzer et al. 2013). A minőségi gyermekjóléti, gyermekvédelmi és szociális szolgáltatások rendszere tehát nagymértékben függ a stabil, professzionális munkaerőtől. Példaként említhetjük Strolin-Goltzman és munkatársai (2010) gyermekvédelem területén végzett kutatását, melyben 25 fiatalkorúval készítették fókuszcsoporthoz interjút. A megkérdezettek a fluktuáció negatív következményeit kliensként érzékelték, különös tekintettel a családjuk elvesztésének újbóli traumatizálódására, a bizalmi kapcsolat megszakadására, az állandóság hiányára és az instabilitás érzésére. A munkaerő toborzása és megtartása fokozott figyelmet igényel egy olyan szakmában, amely világszerte nyújt szolgáltatásokat az egyének, a családok és a közösségek számára (Schweitzer et al. 2013).

Ahogy arra a korábbiakban utaltunk, a társadalomkutatók a professzióelméletek keretében értelmezik a szociális szakemberek anyagi megbecsülését. Barth (2003) azonban a szociális hivatás munkaerő-piaci sajátosságaira fókuszál s a hagyományos közgazdasági elemzéseket alkalmazó szakirodalom hiányára mutatott rá. A szerző az Egyesült Államokban gyűjtött adatokat, s az eredményeket több témakör köré csoportosította, mint például a kínálatot és keresletet befolyásoló tényezők, valamint a szociális szakemberek munkaerő-piaci helyzetére vonatkozó spekulatív megközelítés. A kutató a szociális pályára koncentrálva a következő főbb jellemzőket tárta fel: piacot erősen szegmentáló oktatás; a diplomával és/vagy szociális szakképzettséggel nem rendelkező munkaerő magas aránya; a relatív bérek csekély befolyásoló szerepe a pályaválasztásban; a leendő szakemberek elköteleződése és erős hivatástudata. Irene Y. H. Ng egy másik megközelítésben a munkagazdaságtan kompenzáló bérkülönbség-modellje mentén tárgyalta a szociális munkások alacsony jövedelmi helyzetét. Teoretikus tanulmányában nagy hangsúlyt fektetett a bér- és kockázati tényezők szerepére, melynek értelmében a munkavállalónak nehezebb kitartani, ha a javadalmazás nem arányos a munkával járó magas terheléssel és stresszel. Abban az esetben viszont, ha a kompenzáció magas, az alkalmazott motivált lesz (Ng 2010). Másrészt, a szociális szakemberek foglalkozási mobilitásának esélyét tovább növeli, hogy az úgynevezett alternatív foglalkozások piaci bére jellemzően magasabb. A kutatókat valójában régóta foglalkoztatja a kérdés, hogy erősebb-e a szociális munkások és szociálpedagógusok hivatástudata, mint a kereseti lehetőségek pull-hatása

A közgazdászok körében axiomatikus megállapítás, hogy ha a rendelkezésre álló humán erőforrás nem elégíti ki a szociális szolgáltatások iránti keresletet, az a fizetések növekedéséhez fog vezetni. A kutatók jellemzően a szociális szakokon tanulókat tartják a potenciális munkaerőbázisnak, ugyanakkor kulcsfontosságú forrásként kell tekintenünk az alternatív foglalkozások szakembereire is (pl. egyházi személyek, pszichológusok, tanácsadók vagy egészségügyi alkalmazottak) (Barth 2003). A 2. ábra az úgynevezett cobweb-ciklus működését szemlélteti, melyben az alacsony jövedelmek következménye az, hogy kevesen választják az adott végzettséget adó képzést. Mindez kis létszámú végzést eredményez, s így az adott területen hiány alakul ki. Végül, a megoldást a bérek növekedése jelenti. A keresetek azonban csak akkor alkalmazkodnak a kialakult válsághelyzethez, ha a szakemberek nem – vagy csak csekély mértékben – helyettesíthetőek (Varga 1998). A szociális pályák szempontjából ez jelenti a „zsákutcát”, hiszen Vámos (1989) munkaerő-piaci alkalmazkodóképességre vonatkozó klasszifikációja szerint ezek a foglalkozások a könnyen helyettesíthető kategóriába sorolhatóak. A szociális és gyermekjóléti, illetve gyermekvédelmi ellátórendszer területén a munkakörök rendszerint nem a szociális munkás/szociálpedagógus megnevezést viselik, s más szakirányú vagy középfokú képzéssel is betölthetőek (Csók 2020b).

2. ábra. A cobweb-ciklus működése

Forrás: Varga (1998: 41)

Összességében, a szakmán belül hagyományos elvárás, hogy szociális területen végzett diplomásokat alkalmazzanak, ugyanakkor, a hivatás gyakorlásához szükséges alapvető képességekkel (pl. empátia, tolerancia) rendelkező, egyéb középfokú vagy felsőfokú végzettségű munkavállalók is egyre nagyobb számban helyezkednek el ezen a pályán (Barth 2003). Hazai viszonylatban példaként említhetjük a családsegítő munkakört, amely – a felsőfokú szociális szakképzés mellett – már több mint 20 különböző képesítéssel betölthető (15/1998. (IV. 30.) NM rendelet). Egy külföldi kutatásban pedig a magukat

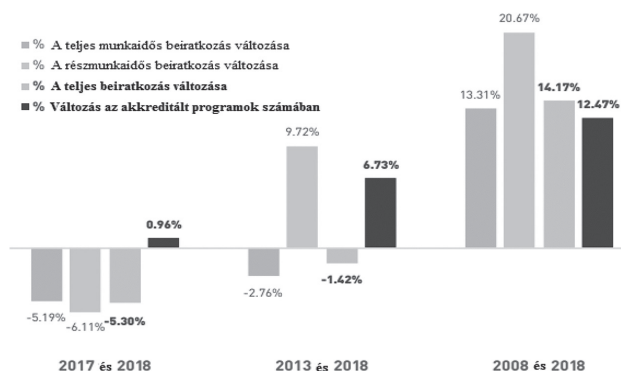
szociális munkásként identifikálók egynegyede nem rendelkezett BA-diplomával (Lewis 2018). Wermeling (2013) egy szemléletes példán keresztül mutat rá a kérdéskör súlyosságára. A szerző szerint társadalmilag elfogadhatatlan és veszélyes lenne a szakképzetlen orvosok és ügyvédek alkalmazása. Kiemelt problémának tartja továbbá, hogy a szakmai szervezetekbe is belépést engednek a szakirányú végzettséggel nem rendelkező munkavállalóknak (az orvosi és ügyvédi kamarákban a foglalkozás betöltéséhez szükséges diploma hiánya kizáró ok).

A nemek szerinti megközelítés a fizetésekre fókuszáló kutatások egyik alappillére. A nemzetközi vizsgálatok alapján a szociális hivatásokban kiemelkedő a nők és az etnikai kisebbségekhez tartozók aránya (Gibelman–Schervish 1993; Schilling et al. 2008; Wermeling 2013; Lewis 2018). Bár a szociális pályán számszerűleg többségben vannak a nők, egyes megközelítések az üveglift-effektust hangsúlyozzák, melynek értelmében – a hatalom és tekintély perspektívájából – férfiak által uralt szakmáról beszélhetünk (McPhail 2004; Mallinger et al. 2017). E tekintetben azonban nincs nemzetközi konszenzus, hiszen néhány vizsgálat szerint a női szociális munkások fizetése csekély mértékben marad el férfi munkatársaikétól. Mindez összefüggésben állhat a munkaerő-piaci jelenséggel, hogy a női, rosszul fizető szakmákban a férfiak még kedvezőtlenebb helyzetben vannak (England–Herbert 1993; Barth 2003). A kérdéskör alaposabb vizsgálata érdekében Lane és Flowers (2015) egy szisztematikus irodalmi áttekintés során a szociális munkások fizetésbeli nemi különbségeire koncentrált. A szerzők három adatbázisban (EBSCOhost, ProQuest, SciVerse), a következő kulcsszavak mentén végeztek keresést: nem („gender”); szociális munka („social work”); fizetési egyenlőtlenség („salary inequity”); férfi és nő („men and women”); valamint fizetésbeli egyenlőség („pay equity”). A kutatók a keresési feltételeknek megfelelő cikkek szakirodalmi listáját is áttekintették, így további tanulmányokat és könyveket vontak be a vizsgálatba. Összesen 135 tanulmányt és könyvet azonosítottak, ami jól mutatja a szociális munkások körében végzett s a fizetésbeli nemi egyenlőtlenségekre fókuszáló kutatások gyakoriságát. Végül azonban csak az angol nyelvű, teljes szöveggel elérhető s a fizetés és nem változóját egyaránt tartalmazó, eredeti empirikus írásokat vették górcső alá. Lane és Flowers tanulmányának alapját összesen 26 cikk képezte. A szerzők szerint az 1960-as évektől kezdve szinte valamennyi vizsgálat rámutatott a nők és férfiak kereseti különbségeire. A nemzetközi eredmények alapján a befolyásoló tényezők három kategóriája különíthető el: (1) a szociális munkásokat foglalkoztató szervezetek jellemzői (pl. munkaerő-piaci szektor, földrajzi elhelyezkedés); (2) a betöltött pozíció, munkakör jellemzői (pl. ledolgozott órák száma, teljes vagy részmunkaidős állás); valamint (3) egyéni sajátosságok (pl. etnikai hovatartozás, életkor). A kutatók felhívják a figyelmet, hogy bár a szociális szakemberek a hátrányos helyzetű csoportokat és a társadalmi igazságosságot hivatottak támogatni, ehhez a saját szakmájukon belül is meg kell teremteni az egyenlőséget. Ebben pedig kiemelkedő szerepe lehet a szociális hivatásokra felkészítő képzéseknek (munkaügyi törvényekre és fizetési eljárásokra vonatkozó ismeretek, az asszertív kommunikáció és az érdekérvényesítő képességek fejlesztése) (NASW 2006; Lane–Flowers 2015).

A diplomás szociális szakemberek jövedelmi helyzete oktatáskutatói aspektusból is megkerülhetetlen, hiszen hatással van a pálya rekrutációjára és retenciójára (Csók 2019,

2020c; Pusztai–Csók 2020). A nemzetközi kutatások szerint már a 2000-es években érzékelhető volt a szociálmunkás-hallgatók számának csökkenése, amit egyes kutatók a más végzettségekkel elérhető, kedvezőbb munkaerő-piaci lehetőségekkel indokoltak (Ryan et al. 2000). Az Egyesült Államokban évente készítenek cenzust a szociálmunkás-képzés különböző szintjein. Ezen felmérés szolgáltatja az elsődleges információforrást az alap-, mester- és doktori képzésben részt vevő szociálmunkás-hallgatókról, illetve a diplomás szociális szakemberekről. A legfrissebb, 2018-as adatok alapján az 58 733 alapszakos hallgató többsége (86,7%) nappali tagozaton kezdte meg tanulmányait, s az egyes BA oktatási programok átlagosan 127 fővel indították a tanévet. 2008 és 2018 között összesen 14,2%-kal nőtt az alapszakokra beiratkozott tanulók száma, a beiratkozási arány azonban az elmúlt öt évben 14 %-kal, egy év alatt pedig 5,3%-kal csökkent (3. ábra). 2017–2018-ban 20 133 fő szerzett BA-diplomát. A legnépszerűbb képzési programok a következő területekre koncentrálnak: gyermekvédelem és gyermekjólét („*Child Advocacy or Child Protection or Child Welfare*”); gerontológia („*Aging or Geriatrics or Gerontology*”); addikció („*Addictions or Substance Abuse*”); iskolai szociális munka („*School Social Work*”); kulturális diverzitás („*Cultural Competency, Diversity, or Bilingual Practice*”); illetve egészségügyi ellátás („*Health or Health Care*”). A továbbtanulók jellemzően állami (70,4%) vagy magán-egyházi (23,9%) fenntartású intézményt választanak (Council on Social Work Education 2019).

3. ábra. Változások a szociálmunkás-képzésekbe beiratkozott hallgatók számában (Egyesült Államok)

Forrás: A Council on Social Work Education (2019: 3) alapján, saját fordítás

A munkaerő drasztikus csökkenésére utal, hogy míg az Egyesült Államokban a Népszámlálási Iroda (Census Bureau) 2002-ben 840 000 szociális munkást azonosított, addig 2004-ben a Munkaügyi Statisztikai Hivatal (Bureau for Labor Statistics) csupán 562 000 szakembert tartott számon (Wermeling 2013). Napjainkban a világ legnagyobb szociális munkás-tagszervezete (National Association of Social Workers) mindössze 120 000 tagot számlál (NASW 2020). Az adatok értelmezésekor figyelembe kell vennünk azonban, hogy a szociális munkások csoportját nem egységesen határozzák meg (Wermeling 2013).

Összességében, a nemzetközi és hazai kutatók szerint a szociális pályán a kínálati oldalon a szakemberek „önfeláldozó attitűdje”, illetve a nem szakirányú végzettséggel rendelkező munkaerő magas aránya alacsonyan tartja a béreket (Ng 2010; Barth 2003; Lewis 2018; Csók 2020b). Ez akadályozza meg a munkaerőhiány kialakulását és a bérszínvonal emelését, hiszen ha megnő a szociális segítők iránti igény, a humánerőforrás pótlása biztosítva van a nem szakképzettek köréből. Ezen tendenciák pedig hozzájárulnak a tartósan alacsony fizetésekhez s a statisztikai adatokban tükröződő lassú bérnövekedéshez (Barth 2003). A munkaerő-piaci folyamatok tovagyrúzó (spillover) hatása a továbbtanulási döntésekben is megmutatkozik, különös tekintettel arra, hogy a legfrissebb kutatási eredmények alapján a jól jövedelmező, elismert foglalkozás utáni vágy kiemelt prioritást élvez a középiskolások szakválasztásban (Kovács et al. 2019; Csók et al. 2019). A pályát a szemi-professziók közé soroljuk (Etzioni 1969), hiszen a professzionalizálódásban nem jutott el még arra a szintre, hogy rámutasson: a felsőfokú képzés révén a szakemberek olyan helyettesíthetetlen tudást és képességeket birtokolnak, ami a jogalkotókat is meggyőzi arról, hogy az egyes releváns munkakörök betöltésekor kizárólag egyféle végzettség fogadható el.

A kutatás módszertana

A szakirodalmi áttekintés alapján megállapíthatjuk, hogy a nemzetközi kutatók a szakképzett munkaerő toborzását és megtartását, valamint a szociális szakemberek alacsony jövedelmi helyzetét oktatáspolitikai és oktatás-gazdaságtani aspektusból egyaránt tárgyalják. Jelen tanulmányunkban – mindkét diszciplína módszertanát felhasználva – a szociális pálya potenciális humánerőforrás-bázisát és a szociális végzettség egyéni hozamát térképezzük fel.

Kutatásunk első felében a Felvi.hu és az Oktatási Hivatal (a továbbiakban: OH) felsőoktatási statisztikai adatai alapján elemezzük a szociális alapszakokra jelentkezők és felvettek idősoros arányát, majd a hallgatók és végzettek létszámadatait tekintjük át, összehasonlítva azt az országos tendenciákkal. A vizsgálat második felében a szociális végzettség egyéni hozamára fókuszálunk, melyet három aspektusból közelítünk meg: jövedelmi helyzet, egyéni belső megtérülési ráta és nettó életkereset-növekedés. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (a továbbiakban: NFSZ) munkaerő-piaci statisztikái által rálátást kaphatunk a szociális szakemberek átlagos személyi alapbérére és teljes keresetére (a relatív szórást figyelembe véve). Végezetül egy képlet segítségével becsüljük meg az oktatás egyéni megtérülési rátáját, majd a validitás érdekében a nettó életkereset-növekedést számítjuk ki a szociális szakemberek és kontrollcsoportjaik (tanítók,² ápolók, gyógypedagógusok) vonatkozásában. Négy fő kutatási kérdést fogalmaztunk meg, ezek a következők:

- 1) Milyen arányt képviselnek a szociális alapszakokra jelentkezők az összes jelentkező között, s mik a változás okai?
- 2) Milyen a bejutási esély (felvettek/jelentkezettek) aránya, és mi magyarázza a változást?

- 3) Hogyan alakult a szociális alapszakokon végzettek száma?
- 4) Mi jellemzi a szociális szakmák kereseti lehetőségeit és a képzési költségek megtérülését?

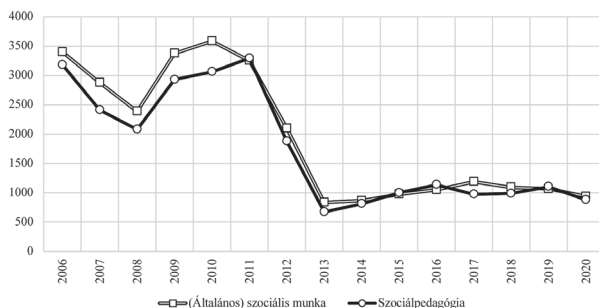
A szociális pálya potenciális humánerőforrás-bázisa

Jelentkezők és felvettek.

A továbbtanulási döntések vizsgálatánál a közgazdasági elemzések jellemzően a képzés és a munkaerőpiac, ezen belül is a kereslet–kínálat viszonyrendszerére fókuszálnak. Ezzel szemben a szociológiai megközelítések többnyire a szociodemográfiai mutatók és a társadalmi mobilitás aspektusából közelítik meg a kérdéskört. Az egydimenziós magyarázó modellek helyett célszerű valamennyi lehetséges tényezőt górcső alá venni, különös tekintettel arra, hogy a jelentkezők és a felvettek idősoros adatai bepillantást engednek a továbbtanulók karrierstratégiáiba, pályaválasztással kapcsolatos attitűdjeibe, életvezetési elképzeléseik alakulásába, továbbá a felvételizők továbbtanulási preferenciái jelzik a diploma vagy – szűkebben – az adott végzettség társadalmi megítélésének változásait (Fábrí 2010).

A Bologna-rendszerű képzések elindítása óta vannak megbízható adataink a szociális felsőoktatási szakokra jelentkező hallgatókról. A jelentkezési tendenciákra jellemző az ingadozás: 2006-ban a főiskolai szociális szakokat megjelölők összlétszáma 6500 fő felett volt, ez a szám 2008-ig fokozatosan csökkent, amit a következő évben egy újabb emelkedés követett. Az összes jelentkezőt tekintve a szociális munka 2010-ben (3584 fő), a szociálpedagógia pedig 2011-ben volt a legnépszerűbb (3293 fő). A csúcspontot követően azonban 2012-től már a jelentkezés volumenének jelentős mérséklődéséről, 2013-tól pedig annak drasztikus visszaeséséről beszélhetünk. A népszerűségvesztést mutatja, hogy az elsőhelyes jelentkezők száma is nagymértékben redukálódott (Balogh et al. 2015). A jelentkezési létszámok 2013 után alacsony szinten stabilizálódtak (Polónyi 2020a; 2020b), majd 2020-ban újabb visszaesés volt érzékelhető (4. ábra).

4. ábra. A szociális felsőoktatási alapszakokra jelentkezők száma (fő)

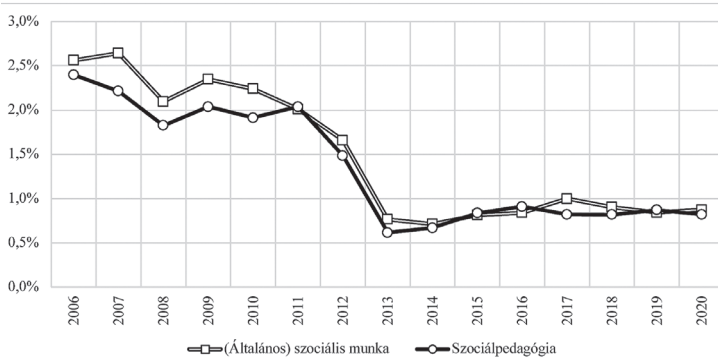

Forrás: A Felvi.hu (2006–2020) adatai alapján, saját szerkesztés

Az országos statisztikák szintén az említett periódusban bekövetkező létszámesésre hívják fel a figyelmet: a felsőoktatásba jelentkezők száma 2012-ben a 2011-es adat 78 százalékára, 2013-ban pedig a 2012-es adat 86 százalékára csökkent (2011: 140 954 fő; 2012: 110 616 fő, 2013: 95 447 fő) (Garai–Kiss 2014). Az oktatáskutatók az okok között a demográfiai jellemzőket (az érettségiző korosztály alacsonyabb számát), illetve a politikai és szakpolitikai változásokat említik (500 pontos felvételi rendszer kialakítása, ösztöndíj-szerződés bevezetése, kisebbek lettek az államilag támogatott keretszámok, egyes szakokon eltörölték az állami ösztöndíjas helyeket, a felvételi minimum-ponthatárokat megnövelték, egyre több szakon bekerülési feltétel lett az emelt szintű érettségi vizsga) (Polónyi 2008; Szemerszki 2012; Garai–Kiss 2014; Szemerszki 2014; Pogácsás et al. 2017). Polónyi (2020a; 2020b) az elmúlt 15 év országos felsőoktatási jelentkezési adatait elemezve a 2008-as, a 2013-as és a 2020-as mélypontot emeli ki. Megjegyzi, hogy az előbbi kettőnél egy magasabb szintről történt a visszaesés, hiszen akár 40–50 ezer fős csökkenéseket is tapasztalhattunk. A szerző szerint azonban az ingadozás okai mögött nem demográfiai folyamatok, hanem a következő három oktatáspolitikai hatás áll: a tandíjbevezetés szándéka (2008-as visszaesés), az államilag finanszírozott hallgatólétszám radikális csökkentésének terve (2013-as visszaesés), illetve a kötelező emelt szintű érettségi bevezetése (2020-as csökkenés).

Bár a szociális alapszakok esetében kisebb-nagyobb mértékben, de valamennyi előbb felsorolt komponens befolyásoló erővel bír (Garai–Kiss 2014), mégis, a bemenethez szükséges emelt szintű érettségi kötelezővé tételét tartják a legerősebb magyarázó tényezőnek (Balogh et al. 2015; Rákó 2016). A kutatások ugyanis rámutatnak, hogy a hátrányos helyzetű, gyengébb iskolai teljesítménnyel rendelkezők számára a diplomaszerezésre s a társadalmi mobilitásra egyaránt reális esélyt kínálnak azok a szakok, amelyekben alacsonyabbak a felvételi követelmények és ponthatárok. Ezekben belül is domináns volt a szociális pályára felkészítő képzések szerepe (Nagy 2008; Kiss 2013; Hegedűs 2016). Az 5. ábrán láthatjuk, hogy míg 2006-ban az összes jelentkezőhöz viszonyítva 2,4% és 2,6% volt a szociális felsőoktatási alapszakokra jelentkezők aránya, addig ez 2013-ban 0,6% és 0,8%-ra redukálódott. Itt érdemes visszautalnunk Polónyi (2020a; 2020b) eredményeire, aki hangsúlyozza, hogy a felsőoktatás szűkítésére irányuló felsőoktatás-politikai intézkedések azáltal, hogy kiszorítják az alsóbb társadalmi rétegeket a felsőoktatásból, súlyos társadalmi következményekkel járnak. A vidéki alsó középosztály gyermekei ugyanis – a köznevelés erősen szelektáló jellege mellett – jellemzően nem túl erős középiskolákban folytatnak tanulmányokat, így nehezebben teljesítik az emelt szintű érettségi vizsga követelményeit, s emellett a szülők is kevésbé tudják finanszírozni a költséges különórákat (Polónyi 2020a; 2020b).

5. ábra. A szociális felsőoktatási alapszakokra jelentkezők aránya az összes jelentkezőhöz viszonyítva (%)

Forrás: A Felvi.hu (2006–2020) adatai alapján, saját számítás és szerkesztés

Az emelt szintű érettségi követelménye tehát jelentős akadályokat jelenthet a fiatal jelentkezők számára is (éppen ezért több képzőhelyen felkészítő tanfolyamokat indítanak), de az évekkel vagy évtizedekkel ezelőtt érettségizett, különösen a levelező munkarendet választókat is teljesen elriaszthatja ezen szakoktól. Ez azért is probléma, mert a levelezői létszám túlsúlyos hosszú időig domináns volt a vizsgált képzések vonatkozásában (Balogh et al. 2015). A rendszerváltás előtt hazánkban hagyományosan az alap- és középfokú végzettségű munkaerő dominált a gyermekvédelem és szociális ellátórendszer területén, hiszen a felsőfokú szociális munka és szociálpedagógia szakok indítása az intézményrendszerek kialakulását követően vette kezdetét. A területen dolgozók többsége nem rendelkezett szakirányú végzettséggel, így kezdetben kiemelt cél volt a rendelkezésre álló humánerőforrás átképzése. A teljes munkaidőben dolgozó hallgatók domináns száma miatt a képzőhelyek a levelező tanrend mellett nagy hangsúlyt fektettek az esti és távoktatási formákra is (Budai et al. 2006; Temesváry 2010; Balogh et al. 2015). Itt kell megjegyeznünk, hogy a szociális intézményekben napjainkig igen magas a középfokú képesítéssel betölthető munkakörök aránya, különös tekintettel a szakosított szolgáltatások ápolási-gondozási feladataira. Ugyanakkor a gyermekjólét, gyermekvédelem területén is nagy számban találunk OKJ-s végzettséget igénylő munkaköröket, főként gondozói és felügyelői feladatok ellátására (1/2000. (I. 7.) SzCsM-rendelet; 15/1998. (IV. 30.) NM-rendelet; Temesváry 2010).

A vizsgált képzésekre felvettek száma még szemtűnőbb visszaesést mutat: amíg a többciklusú képzési szerkezet indulásakor a két szakon összesen 2772 fő kezdhetett meg tanulmányait, addig 2013-ban ez a szám 379 főre redukálódott (Balogh et al. 2015). A legfrissebb, 2020-as adatok alapján a szociális alapszakokra összesen 747 főt vettek fel, ami a válságévhez képest egy határozott emelkedést mutat (6. ábra).

Hallgatói létszámadatok.

Az ezredforduló után, 2001-ben már 3514 szociális munkás³ és 5629 szociálpedagógus-jelölt tanult az ország különböző képzőhelyein. Az előbbieket száma egészen 2006-ig, míg az utóbbiaké 2005-ig folyamatosan nőtt. A csúcsévekben 5858 szociális munkás és 7371 szociálpedagógus hallgató folytatott tanulmányokat. Ezt követően azonban megállíthatatlan, nagymértékű csökkenés vette kezdetét. Mindez a levelező tagozatos tanulók létszámának változásával magyarázható, amit az előzőekben bővebben kifejtettünk. Az átképzéseket követően ezen hallgatói bázis hosszú éveken át tartó erőteljes dominanciája megszűnt, s mára többen választják a nappali munkarendet (Balogh et al. 2015). Megállapítható továbbá, hogy a szociálpedagógia szak kezdeti népszerűsége után, 2008-tól a szociálismunkás-képzés hallgatólétszáma magasabb. A legfrissebb adatok alapján 1010 szociális munkás hallgató és 875 szociálpedagógus jelölt folytatott tanulmányokat 2018-ban (1. táblázat).

1. táblázat. Hallgatói létszámok a szociális felsőoktatási szakokon (fő)

	(Általános) szociális munka	Szociálpedagógia	Összesen
2001	3514	5629	9143
2002	4148	6180	10328
2003	4909	6479	11388
2004	5331	6962	12293
2005	5751	7371	13122
2006	5858	6894	12752
2007	5297	5990	11287
2008	4974	4914	9888
2009	4505	3837	8342
2010	4047	3103	7150
2011	3675	2887	6562
2012	3013	2457	5470
2013	2163	1770	3933
2014	1578	1300	2878
2015	1159	910	2069
2016	1003	791	1794
2017	1028	814	1842
2018	1010	875	1885
Összesen	62963	69163	132126

Forrás: Balogh et al. (2015);⁴ OH (2015–2018) adatai alapján, saját szerkesztés

A kutatások kivétel nélkül megállapítják, hogy a szociális képzésekben felülreprezentált a női hallgatók száma (Fónai et al. 1999; Mányai–Bass 2006; Nagy 2008; Benkő 2009; Temesváry 2010; Fónai et al. 2001; Balogh et al. 2015). A legfrissebb hazai felsőoktatási statisztikák alapján a 2018/19-es őszi félévben a szociális munkás hallgatók 22%-a, a szociálpedagógus jelölteknek pedig csupán 17%-a volt férfi (OH 2018). Kiemelendő, hogy a képzésben résztvevők összetételére a nemzetközi tapasztalatok szerint is kiugróan magas női túlsúly jellemző (Etzioni 1969; Temesváry 2010; Furness 2012; Hicks 2015; Mallinger et al. 2017). Bár a fejlett országok felsőoktatási intézményeiben a női hallgatók kerültek többségbe (Székelyi et al. 1998; Bae et al. 2000; Freeman 2004; Róbert 2000; Buchmann et al. 2008; Fényes 2010; 2011; 2018), domináns az alacsonyabb presztízű képzésekben való részvételük, s ez a végzést követően, a munkaerőpiacon is hátrányos helyzetbe hozza őket (Jacobs 1999; Charles–Bradley 2002; Fényes 2010; 2011; Varga 2018). A kutatások szerint a szociális pályán is felerősödtek a kontraszelektációs mechanizmusok, amihez a szakmában tapasztalható alacsony jövedelmek és a presztízscsökkenés mellett az „elnőiesedés” is hozzájárult (Nagy 2008; 2011).

Végzettek

Az országos statisztikák azt mutatják, hogy a tömegesedés a 2000-es évektől válik érzékelhetővé a felsőoktatási kibocsátásban. Hazánkban 2010-ben körülbelül minden negyedik, 2015-ben pedig már közel minden harmadik foglalkoztatott diplomás volt (Polónyi 2008). A következőkben a szociális munka és a szociálpedagógia szakokon diplomát szerettek idősoros adatait tekintjük át.

A szociális felsőoktatási szakokon végzettek számáról a kétezres évek óta vannak pontos adataink. Egy becslés alapján, mely magában foglalja az okleveles szociális munkás és az okleveles szociálpolitikus egyetemi végzettségeket is, az 1990-es évtizedben közel 4000 fő szerzett szociális szakképzettséget, s ennek körülbelül fele az általános szociális munkás szakon. Az ezredforduló után azonban – a hagyományos főiskolai képzések kifizetéséig (2009/2010) – a szociálpedagógus diplomával rendelkezők kerültek túlsúlyba, hiszen 2002-től minden évben 1100 felett volt a számuk, míg az általános szociális munkásoknál csak 2007-ben haladta meg az 1000 főt. Végül a felsőoktatás bolognai folyamatba ágyazott struktúraváltása keretében a képzés kétciklusúvá válása a hallgatólétszám csökkenését okozta: míg 2009-ben összesen 2318, addig 2010-ben már csak 1483 fő szerzett a szociális szakokon diplomát (Balogh et al. 2015; Pusztai–Csók 2020). A kritikus mélypont 2018-ban következett be, ekkor összesen 507 szociális munkás és szociálpedagógus végzett az ország különböző képzőhelyein. Összességében, a rendelkezésre álló adatok alapján körülbelül 14 507 (általános) szociális munkás és 16 139 szociálpedagógus végzettséget szereztek hazánkban (az összlétszám 30 646) (2. táblázat).

2. táblázat. A felsőfokú szociális végzettségek száma (fő)

	(Általános) szociális munkás	Szociálpedagógus	Összesen
1989–1999	1980	1482	3462
2000	557	497	1054
2001	464	826	1290
2002	597	1136	1733
2003	707	1180	1887
2004	719	1172	1891
2005	777	1180	1957
2006	925	1327	2252
2007	1066	1201	2267
2008	941	1127	2068
2009	949	1369	2318
2010	738	745	1483
2011	569	400	969
2012	557	291	848
2013	646	417	1063
2014	654	472	1126
2015	600	502	1102
2016	459	369	828
2017	291	250	541
2018	311	196	507
Összesen	14507	16139	30646

Forrás: Balogh et al (2015);⁵ OH (2015–2018) adatai alapján saját szerkesztés

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy ezen képzések hazai viszonylatban az ismeretlenségből felbukkanva nagy népszerűsége tettek szert, azonban rövidesen drasztikusan visszaesett irántuk az érdeklődés. Az emelt szintű érettségi vizsga bevezetése, a felvételi ponthatárok emelése és az államilag finanszírozott felsőoktatási keretszámok csökkentése is hozzájárult ahhoz, hogy 2010–2013 között a jelentkezők száma ötödére, a felvettek pedig – 2006–2013 között – a hetedére redukálódott. Továbbá 2001–2014 között a szociális munka bachelor szinten a felére, a szociálpedagógia BA szakon pedig negyedére esett vissza a hallgatók száma (Balogh et. al. 2015). A 3. táblázat adatai alapján a betöltetlen álláshelyek aránya még 2019. II. negyedévében is 4,1% volt (nemzetgazdaság összesen: 2,5%). Polónyi (2015a) a pedagóguspályát „kézműves” hivatásként aposztrofálta, hiszen technikai átválthatóság hiányában a munkaigény nem csökkenthető. Ezen megállapítás a szociális szakemberek vonatkozásában is érvényes. Felmerül a kérdés, hogy az előzőekben bemutatott folyamat összefüggésbe hozható-e azzal a nemzetközi tendenciával, hogy a jóléti rendszerek visszavonulóban vannak, s a természetes támoga-

tórendszerekre (családok, közösségek, magánszektor) helyeződik a hangsúly (Csoba et al. 2014; Lodigiani–Pesenti 2014; Somogyi 2014; Pusztai–Csók 2020). Ugyanakkor ezzel ellentétes azon előrejelzés, mely szerint az elöregedő társadalmakban egyre nagyobb igény lesz a munkaintenzív szociális pályán tevékenykedő humánerőforrásra (KSH⁶ 2018).

3. táblázat. Az üres álláshelyek száma és aránya

		Humán-egészségügyi, szociális ellátás		Nemzetgazdaság összesen
Időszak, negyedév		Üres álláshelyek száma, db	Üres álláshelyek aránya, %	Üres álláshelyek aránya, %
2015	I.	5 370	2,7	1,5
	II.	5 607	2,8	1,5
	III.	5 431	2,7	1,6
	IV.	6 761	3,3	1,5
2016	I.	6 802	3,2	1,8
	II.	6 848	3,3	1,8
	III.	6 818	3,2	1,9
	IV.	6 828	3,3	1,9
2017	I.	7 118	3,2	2,0
	II.	7 028	3,2	2,1
	III.	7 958	3,5	2,4
	IV.	7 823	3,5	2,4
2018	I.	8 063	3,6	2,5
	II.	7 811	3,6	2,6
	III.	8 988	4,0	2,8
	IV.	8 605	4,0	2,7
2019	I.	9 031	4,0	2,5
	II.	9 382	4,1	2,5

Forrás: KSH (2019) alapján, saját szerkesztés

A szociális végzettség egyéni hozama

Jövedelmi helyzet

A pedagógusokra irányuló vizsgálatokban már több kutató is rámutatott arra, hogy a megfelelő képességű egyének toborzását és pályán maradását, a motivációkat, valamint a szakemberek munkájának minőségét nagymértékben befolyásolják a kereseti viszonyok (Dolton 1990; Chevalier–Dolton 2004; Wolter–Denzler 2003; Varga 2007;

Polónyi–Tímár 2001; Bacskai 2015; Nagy 2015; Polónyi 2008; 2015a; 2015b). A szociális szakemberek vonatkozásában is érvényes azon összefüggés, hogy amíg a munkabéreknek mikroszinten ösztönző szerepük van, addig makroszinten a munkaerő allokációját határozzák meg. Emellett a munka bérezése hosszú távon hatással van a foglalkozás presztízsére és nemi rekrutációjára is (Polónyi–Tímár 2001; Nagy 2015; Polónyi 2008; 2015a; 2015b).

Magyarországon elsősorban az állam felelős a szociális intézmények működtetéséért és a szociális dolgozók foglalkoztatásáért. A területet szabályozásában több rendelet és törvény is irányadó. Amíg a gyermekjólét, gyermekvédelem területén dolgozókra a 15/1998. (IV. 30.) NM-rendelet vonatkozik, addig a szociális ágazat az 1992. évi XXXIII. törvény és a 257/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet hatálya alá tartozik, a Munka Törvénykönyve pedig kiterjed a nem állami fenntartási szociális intézményekre (Máté 2016). Mindemellett 2014-ben újabb rendeletek születtek, amelyek a bérrendezést hivatottak támogatni ágazati és kiegészítő pótlékokkal (Máté 2016). A progresszivitást ezen pótlékrendszerek szolgálják, de ahogy a bérminimum emelkedik, úgy szorul fokozatosan vissza az illetménypótlék aránya (Meleg 2019). Mindez a több évtizeden át jellemző pedagógusi „bérkorrekciókhoz” hasonlítható, amik Polónyi és Tímár (2001) szerint utólag próbálták pótolni a lemaradást, de tényleges előrelépést nem jelentettek. A Kormány a szociális szakma bérhelyzetének rendezése érdekében már többször is célul tűzte ki a szociális-életpálya-modell bevezetését (Máté 2016), ami a pedagógus-életpálya-modell alapján valóban kedvező elmozdulást jelenthetne a szociális szakemberek jövedelmi helyzetében és presztízsében. A közalkalmazotti bérrendszerrel összevetve az életpálya-modell besorolási bérei jelentősen jobbak, hiszen az általános iskolai és a középiskolai tanárok fizetése is közelebb került a diplomások nemzetgazdasági szintű átlagos bruttó keresetéhez (Polónyi 2015a; 2015b). Az életpálya-modellnek a karrierlétra megteremtése mellett – a minősítési eljárás által – egyfajta minőségjavító és szelekciós szerepe is van (Polónyi 2015b).

Az NFSZ (2017) létszám- és bér adatait tekintve megállapíthatjuk, hogy a 481 foglalkozásból a szociális munkás és tanácsadó⁷ a 294. helyen áll. A legszembetűnőbb az, hogy középfokú végzettséggel betölthető foglalkozásokkal esik egy kategóriába. A személyi alapbér átlaga alapján olyan szakmák előzték meg, mint például a könyvtári, levéltári nyilvántartó; a hangszerkészítő; a fém- és egyéb tartószerkezet-szerelő; a nád- és fűzfel-dolgozó, seprű- kefegyártó; valamint az adatrögzítő/kódoló (NFSZ 2017). Amennyiben a teljes kereset átlagát vesszük alapul, a szociális munkás és tanácsadó egy kicsit előrébb, a 265. helyre került. Többségében még így is olyan, középfokú végzettséget igénylő foglalkozásokkal esik egy kategóriába, mint például az élelmiszer-, italgyártó gép kezelője vagy az áru- és divatbemutató, ugyanakkor nem sokkal előzi meg a felsőfokú képzettséghez kapcsolódó szülész(nő) és védőnő (4. táblázat).

4. táblázat. Létszám- és kereseti adatok a nemzetgazdaság egészére (2016. május)

Rangsorban elfoglalt hely	Megnevezés	Létszám	Teljes kereset	
			Átlaga, Ft/fő, hó	Relatív szórás, %
256.	Védőnő	4262	228164	23,6
257.	Kereskedő	6221	227442	82,4
258.	Szülész(nő)i tevékenység segítője	302	227150	33,9
259.	Erdő- és természetvédelmi technikus	668	227014	29,6
260.	Szülész(nő) (felsőfokú képzettséghez kapcsolódó)	1061	226845	19,1
261.	Hatósági engedélyek kiadásával foglalkozó ügyintéző	457	226727	41,9
262.	Áru- és divatbemutató	73	225170	28,6
263.	Épületvillamossági szerelő, villanszerelő	13987	224301	50,2
264.	Élelmiszer-, italgyártó gép kezelője	4982	223276	51,8
265.	Szociális munkás és tanácsadó	5370	223144	22,3
266.	Kerámiaipari terméket gyártó gép kezelője	1195	222999	24,7
267.	Gépjármű- és motor-karbantartó, -javító	20875	222926	96,9
268.	Faesztergályos	79	222763	45,0
269.	Pap (lelkész), egyházi foglalkozású	192	222602	33,3
270.	Lakatos	30574	222277	46,6
271.	Építő- és építésztechnikus	1770	221376	44,0
272.	Környezetvédelmi technikus	516	220607	36,2
273.	Targoncavezető	18673	219580	33,7
274.	Vám- és pénzügyőr	5	219408	54,6

Forrás: NFSZ (2017) alapján, saját szerkesztés

Miután női túlsúlyú pályákat vizsgálunk, a gender-szempon-tú megközelítés témánk szempontjából megkerülhetetlen. A hazai kutatások alapján a nők munkaerő-piaci sikerességét nem garantálja a diploma megszerzése sem, ellenben a férfiak már középfo-

kú végzettséggel is egészen jól kereshetnek. Mindez visszavezethető a továbbtanulási motivációkhoz, hiszen a nőknél dominánsak a kredencialista elemek, míg a férfiaknál a státustörekvés („kenyérkereső” szerep) a hangsúlyos (Fényes 2011; 2012). A vizsgálatok rámutattak arra is, hogy a nők iskolázottsága és munkaerő-piaci pozíciói között státusinkonzisztencia mutatható ki (Ferge 1976; Fényes 2011). Ebből adódik a kérdés, hogy mi okozza a nők bérhátrányát a munkaerőpiacon, s miért kisebb az oktatási ráfordítások egyéni megtérülése. Röviden összefoglalva három tényezőt emelhetünk ki: 1. elkülönülnek a férfiközpontú és feminizált munkakörök, s az utóbbiak anyagi megbecsültsége és presztízse alacsonyabb (horizontális szegregáció), 2. érvényesül az „üvegplafon-szindróma”, s ezáltal kevesebb a női vezető (vertikális szegregáció), valamint 3. a nők bére ugyanazon munkáért alulmarad (diszkrimináció) (Fényes 2010; 2011; 2018).

Egyéni belső megtérülési ráta

A 18. században már Smith is megtérülő befektetésként tekintett az oktatásra, két évszázad elteltével pedig Becker kiszámította a középiskolai tanulók és a felsőoktatási hallgatók egyéni megtérülési rátáit (Smith 1992; Becker 1962; Polónyi 2018). Vizsgálatában az oktatásra fordított összeg, a kereset és a megtérülési ráta közötti általános összefüggéseket igyekezett levezetni. Az oktatásra mint magánbefektetésre tekintett, melynek gazdaságossága a jövőbeni keresetek alapján határozható meg. Tőkeként összesítette a képzésre fordított családi és egyéni kiadásokat, valamint az elmaradt kereseteket, s szembeállította azzal a jövedelemtöbblettel, amelyet a magasabb végzettséggel elhelyezkedők élveznek. A magánkötségeket közvetlen (tandíj, tankönyvek ára, megélhetési kiadások) és közvetett (elmaradt keresetek) költségekre bontotta fel (Becker 1962; Polónyi 2018).

Napjainkig a keresetek és az oktatási szintek közötti kapcsolatot vizsgálva – hazai és nemzetközi vonatkozásban egyaránt – a legnagyobb vízváltásznak a középfokú szint tekinthető, hiszen a középfokú végzettségűek és a diplomások között mutatható ki a legnagyobb jövedelmi differencia, az utóbbi csoport javára (Petőné 2011). Az oktatás egyéni megtérülési rátája többféle módszerrel is kiszámolható, a következőkben azonban a legegyszerűbb képlet alkalmazásával végzünk becsléseket (Polónyi 2004). A felsőfokú szociális munkás szakképzettség egyéni belső megtérülési rátájára fókuszálunk, s az összehasonlítás érdekében górcső alá veszünk további alacsonyabb presztízű segítő pályákat, így a tanítóokra, a gyógypedagógusokra és az ápolókra is kiterünk. Polónyi (2004: 7) alapján az egyéni belső megtérülési ráta a következőképpen is meghatározható:

$$\sum_{i=1}^k K_i \cdot (1+r)^i = \sum_{j=1}^T B_j \cdot (1/(1+r))^j$$

ahol:

K_i = a képzés „i”-edik évében az oktatással összefüggő magánkiadások (önköltség, megélhetési/eltartási költség), a képzési idő alatt kimaradt nettó jövedelem (a tankötelezettség megszűnését követően);

B_j = nettó kereset a képzés befejezését követő „j”-edik évben;

k = a képzés időtartama;

T = a szakmában eltöltött évek; és

r = „belső megtérülési ráta, mely az a kamattényező, amelynek segítségével kiszámítva a kiadások és a bevételek jelenértékét, azok megegyeznek (azaz a kiadások felkamatolt összege megegyezik a bevételek diszkontált összegével)” (Polónyi 2004: 7).

Első lépéseként a számításokhoz szükséges alapadatokat gyűjtöttük össze: az NFSZ (2017) alapján a foglalkozásonkénti létszám- és bér adatokat (személyi alapbér átlaga, teljes kereset átlaga), illetve a 18/2016. (VIII. 5.) EMMI-rendelet alapján a képzési jellemzőket. Ezt követően a személyi alapbér és a teljes kereset életkereseti lefutását és az életkereseti átlagot becsültük meg. Amikor az állami ösztöndíjas képzéseket vettük górcső alá és kutatói döntés alapján kedvezményes megélhetési költséggel (50 000 Ft/hó, tíz havi periódusok) számoltunk, a tanító végzettségen kívül egyik oktatási befektetés sem térült meg. Megjegyzendő, hogy adathiány miatt az általános munkanélküliséget nem vettük figyelembe, de jelen esetben ez csak tovább rontotta volna eredményeinket. Kiemelendő, hogy a szociális munkások (közalkalmazotti bérekkel) csupán az első két évben keresnek többet, mint a középfokú végzettségűek (nemzetgazdasági átlaggal számolva). Gyyszerúsított becsléseinket az 5. táblázatban foglaltuk össze.

5. táblázat. Az életpálya-kereset alakulása a közalkalmazotti bérek szerint (az elmaradt kereset figyelembevételével)

	Állami ösztöndíjas	Önköltséges	Önköltséges, reális eltartási költséggel
Tanító	Megtérül (5%-os kamattal 18 év alatt)	Megtérül (5%-os kamattal 22 év alatt)	Megtérül (5%-os kamattal 23 év alatt)
Ápoló	Éppen megtérül („majdnem pénzénél van”)	Nem térül meg	Nem térül meg
Gyógypedagógus	Nem térül meg	Nem térül meg	Nem térül meg
Szociális munkás	Nem térül meg	Nem térül meg	Nem térül meg

Forrás: saját szerkesztés

Nettó életkereset-növekedés

Előző becsléseink alapján, a validitás érdekében a nettó életkereset-növekedést is megnéztük a szociális munkások és a kontrollcsoportok vonatkozásában: 2%-os kamattényezővel számolva, az életkereset-növekedés diszkontált összegéből levontuk az oktatási kiadások felkamatolt összegét. Így áttekinthetővé vált az oktatási ráfordítások okozta, egész életpályafutás során elért többletbevétel (vagy veszteség).

A 6. táblázatban foglaltuk össze a nettó életkereset-növekedés alakulását a közalkalmazotti bérek szerint. Elemzéseink csak az állami ösztöndíjas képzésekre fókuszáltak, és

(2%-os kamattényezővel) figyelembe vettük az elmaradt kereseteket, illetve az oktatási költségeket. Eredményeik alapján az ápolóknál, a gyógypedagógusoknál és a szociális munkásoknál negatív életkereset-növekedés mutatható ki a középfokú végzettségűekhez képest. Mind közül a felsőfokú szociális végzettségűek kerültek a legkedvezőtlenebb pozícióba.

6. táblázat. A nettó életkereset-növekedés alakulása a közalkalmazotti bérek szerint (Ft-ban megadva)

Tanító	13.521
Ápoló	-2821
Gyógypedagógus	-13.125
Szociális munkás	-24.279

Forrás: saját szerkesztés

Összefoglalás

Jelen tanulmányunkban a szociális hivatásokra (szociális munka, szociálpedagógia) fókuszáltunk. A Felvi. hu (2006–2020) és az Oktatási Hivatal (2006–2020) adatai alapján feltártuk a szakképzett, potenciális humán erőforrás idősoros létszámadatainak változásait, összehasonlítva azt az országos tendenciákkal. Az oktatáspolitikai intézkedések hatásaként a hazai felsőoktatás történetében három válságév – 2008, 2013, 2020 – azonosítható (Polónyi 2020a; 2020b), ami a szociális képzésekre jelentkezők számában is érzékelhető volt. 2020-ban a szociális szakokra felvettek aránya markáns emelkedést mutatott, ami a felvételi eljárás sajátosságából fakadt, arányában ugyanis a kisebb létszámú jelentkezői bázisból több tanulót vettek fel (Polónyi 2020a; 2020b). A szociális képzések iránti érdeklődés nagyarányú visszaesését mutatja, hogy 2018-ban csupán 507 szociális-munkás- és szociálpedagógus diplomát adtak át hazánkban. Megállapítható tehát, hogy a munkaintenzív szociális pályán a szakképzett, diplomás emberi erőforrás utánpótlása nem megfelelő mértékben biztosított. A problémakör súlyosságát mutatja, hogy azok a társadalmi problémák, amelyeket ezek a pályák kezelnek, nem szűntek meg. A betöltetlen álláshelyek között még 2019. II. negyedévében is igen magas arányban szerepeltek ezek a foglalkozások (4,1%) (KSH 2019; Pusztai–Csók 2020). Felmerül a kérdés, vajon milyen okok húzódnak meg a szociális pálya alacsony attraktivitása mögött. A nemzetközi kutatók szerint a kedvezőtlen kereseti lehetőségek kiemelt szerepet játszanak abban, hogy a középiskolát befejezők nem érdeklődnek a szociális képzések iránt. Számításaink alapján a diplomás szociális szakemberek oktatási befektetése nem térül meg, a középfokú végzettséggel rendelkező munkaerőhöz képest negatív életkereset-növekedés mutatható ki.

Sürgetőnek tartjuk a fizetési normák kialakítását, ezzel is vonzóbbá téve a szociális pályát a továbbtanulás előtt állók és családjaik számára. Különös tekintettel arra, hogy a

- Csók Cintia (2020b): Szociális és pedagógiai segítő hivatást választók munkaerő-piaci jellemzői. In: *Tavaszi Szél Konferenciakötet*. (Közlésre elfogadva, megjelenés előtt.)
- Csók, Cintia (2020c): Labour market characteristics of helping professionals. *Central European Journal of Educational Research*, 2. (1.) Pp. 66–75.
- Csók, Cintia–Hrabéczy, Anett–Németh, Dóra Katalin (2019): Focus on the dropout students' secondary school experience and career orientation. *Hungarian Educational Research Journal*, 9. (4.) 708–720.
- Dolton, Peter J. (1990): The Economics of UK Teacher Supply: *The Graduate's Decision*. *Economic Journal*, 100. (400.) Pp. 91–104.
- England, Paula–Herbert, Melissa S. (1993): The pay of men in "female" occupations. In: Williams, Christine L. (Ed.): *Doing "women's" work: Men in nontraditional occupations*. Newbury Park, CA: Sage Publications. 28–48.
- Etzioni, Amitai (1969): The Semi-Professions and Their Organization: Teachers, Nurses, *Social Workers*. New York, Free Press.
- Fábrí István (2010): A hazai felsőoktatási jelentkezések fontosabb összefüggései. *Felsőoktatási Műhely*, (1.) Pp. 9–28.
- Fényes Hajnalka (2010): *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolóddása?* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Fényes Hajnalka (2011): A felsőoktatásban tanuló férfiak és nők tényleges mobilitása, státusz inkonzisztencia a nők oktatásbeli és munkaerő-piaci helyzete között. *Felsőoktatási Műhely*, (3.) Pp. 79–95.
- Fényes Hajnalka (2012): A felsőoktatásban tanuló férfiak hátránya a társadalmi (iskolai) mobilitásban, a kétciklusú képzés bevezetése után. *Metszetek*, 1. (1.) Pp. 20–31.
- Fényes Hajnalka (2018): Mennyit ér egy tudományos fokozat – különös tekintettel a tudományos eredményesség és előmenetel nemi különbségeire. *Szociológiai Szemle*, 28. (1.) Pp. 60–82.
- Ferge Zsuzsa (1976): A nők és a döntéshozatal. *Szociológia*, (2.) Pp. 202–219.
- Fónai Mihály–Kiss János–Fábián Gergely (1999): Szociális munkás szakos hallgatók pályaképének néhány eleme. *Esély*, 10. (1.) Pp. 114–134.
- Fónai Mihály–Pattyán László–Szoboszlai Katalin (2001): Szociális munkások pályaképének néhány eleme. *Esély*, 12. (6.) Pp. 89–109.
- Freeman, Catherine E. (2004): *Trends in Educational Equity of Girls and Woman 2004*. U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. Washington, DC: US Government Printing Office.
- Freeman, Richard B. (1986): Demand for Education. In: Ashenfelter, Orley–Layard, Richard (Eds.): *Handbook of Labour Economics*. North Holland, Amszterdam: Elsevier Science Publishers. Pp. 357–386.
- Furness, Sheila (2012): Gender at Work: Characteristics of 'Failing' Social Work Students. *The British Journal of Social Work*, 42. (3.) Pp. 480–499.
- Galasi Péter–Varga Júlia (2005): *Munkaerőpiac és oktatás*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Garai Orsolya–Kiss László (2014): A felsőoktatási jelentkezések tendenciáinak alakulása 2010 és 2014 között. *Felsőoktatási Műhely*, (1.) Pp. 17–46.
- Hegedűs Roland (2016): Hátrányos helyzetűek és munkaerő-piaci prognózisok. In: Pusztai Gabriella–Bocsi Veronika–Ceglédi Tímea (Szerk.): *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke. Közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. Nagyvárad–Budapest: Partium–PPS–Új Mandátum. Pp. 150–164.

- Hicks, Stephen (2015): Social work and gender: An argument for practical accounts. *Qualitative Social Work*, 14. (4.) Pp. 471–487.
- Jacobs, Jerry A. (1999): Gender and the Stratification of Colleges. *The Journal of Higher Education*, 70. (2.) Pp. 161–187.
- Kiss László (2013): „Alacsony státuszú” szakok az alapképzésben. In: Garai Orsolya–Veroszta Zsuzsanna (Szerk.): *Frissdiplomások 2011*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály. Pp. 67–91.
- Kovács Klára–Ceglédi Tímea–Csók Cintia–Demeter–Karászi Zsuzsanna–Dusa Ágnes Réka–Fényes Hajnalka–Hrabéczy Anett–Kocsis Zsófia–Kovács Karolina Eszter–Markos Valéria–Máté–Szabó Barbara–Németh Dóra Katalin–Pallay Katalin–Pusztai Gabriella–Szigeti Fruzsina–Tóth Dorina Anna–Váradí Judit (2019): *Lemorzsolódott hallgatók 2018*. Debrecen: CHERD-H.
- Lane, Shannon R.–Flowers, Theresa D. (2015): Salary inequity in social work: A review of the knowledge and call to action. *Affilia*, 30. (3.) Pp. 363–379.
- Lewis, Gregory B. (2018): Diversity, pay equity, and pay in social work and other professions. *Affilia*, 33. (3.) Pp. 286–299.
- Lodigiani, Rosangela–Pesenti, Luca (2014): Public Resources Retrenchment and Social Welfare Innovation in Italy: Welfare Cultures and the Subsidiarity Principle in Times of Crisis. *Journal of Contemporary European Studies*, 22. (2.) Pp. 157–170.
- Mallinger, Gayle–Starks, Sandra–Tarter, Kirsten (2017): Women social workers a road map to gender equity. *Affilia*, 32. (1.) Pp. 81–91.
- Mányai Judit–Bass László (2006): Szociális diplomák – szociális diplomások. In: Albert József (Szerk.): *Esélyek a szociális képzések megújulására*. Veszprém–Budapest: VHF–Iskolaszövetség. Pp. 137–149.
- McPhail, Beverly A. (2004): Setting the record straight: Social work is not a female-dominated profession. *Social Work*, 49. (2.) Pp. 323–326.
- Nagy Katalin (2015): A pedagógusok és a gazdasági teljesítőképeség. *Educatio*, 24. (1.) Pp. 148–155.
- Nagy Krisztina (2008): *Segítő hivatásokat választó hallgatók pályaeorientációja a „Partiumban”*. Doktori (PhD) értekezés. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Nagy Krisztina (2011): „Bizonytalanok” és „próbálkozók”. A szociális képzések hallgatóinak karakter-típusai és a képzés jelentősége a szakmai szocializációban. *Esély*, 22. (1.) Pp. 100–116.
- National Association of Social Workers (NASW) (2006): Women in the social work profession. In National Association of Social Workers (NASW) (Szerk.): *Social work speaks: National association of social workers policy statements 2006–2009*. Washington, DC, NASW Press. Pp. 379–386.
- Ng, Irene Y. H. (2010): What if social workers were paid more? *Administration in Social Work*, 34. (4.) Pp. 351–360.
- Ozawa, Martha N.–Wai-on Law, Simon (1993): Earnings history of social workers: A comparison to other professional groups. *Social Work*, 38. (5.) Pp. 542–551.
- Pogácsás Csilla–Dióssy Kitti–Vona Máté (2017): A magyar felsőoktatási felvételi szabályozása a felvételi számok tükrében a 2001–2015-ös időszakra vonatkozóan. *Taylor*, 9. (1.) Pp. 200–2008.
- Polónyi István–Tímár János (2001): *Tudásgyár vagy papírgyár*. Budapest: Új Mandátum.
- Polónyi István (2002): *Az oktatás gazdaságtana*. Budapest: Osiris.
- Polónyi István (2004): *A felnőttképzés megtérülési mutatói*. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet.
- Polónyi István (2008): *Oktatás, oktatáspolitikai, oktatásgazdaság*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Polónyi István (2015a): Pedagógusbérek – mindig lent? *Educatio*, 24. (1.) Pp. 30–46.

- Polónyi István (2015b): A pedagógusproblémáról másfél évtized után. In: Pusztai Gabriella–Morvai Laura: Pálya – modell. Igények és lehetőségek a pedagógus-továbbképzés változó rendszerében. Nagyvárad–Budapest: Partium Könyvkiadó–PPS–Új Mandátum. Pp. 10–29.
- Polónyi István (2018): A felnőttképzés megtérülései. In: Fodorné Tóth Krisztina (szerk.): *A felsőoktatási lifelong learning társadalmi és gazdasági haszna: kutatás – fejlesztés – innováció*. Pécs: „MELLearn – Felsőoktatási Hálózat az Életen át tartó tanulásért” Egyesület. Pp. 99–113.
- Polónyi István (2020a): Harmadik csapás. A felsőoktatási felvételi ingadozásai – avagy az oktatáspolitikai társadalomismeretének hiánya. *Iskolakultúra*, (Közlésre elfogadva, megjelenés előtt.)
- Polónyi István (2020b): A felvételi követelmény megváltozásának hatása a felsőoktatás területi rekrutációjára. *Tér és Társadalom*, (Közlésre elfogadva, megjelenés előtt.)
- Pusztai, Gabriella–Csók, Cintia (2020): Ambivalence of Professional Socialization in Social and Educational Professions. *Social Sciences*, 9. (8.) Pp. 147–160.
- Rákó Erzsébet (2016): *Szociálpedagógia és módszerek*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Róbert Péter (2000): Bővülő felsőoktatás: Ki jut be? *Educatio*, 9. (1.) Pp. 79–94.
- Ryan, W. P.–DeMasi, K. D.–Heinz, P. A.–Jacobson, Wendy–Ohmer, Mary (2000). *Aligning education and practice: Challenges and opportunities for social work education for community-centered practice*. Milwaukee, WI: Alliance for Children and Families, Families International.
- Schweitzer, Don–Chianello, Terry–Kothari, Brianne (2013): Compensation in social work: Critical for satisfaction and a sustainable profession. *Administration in Social Work*, 37. (2.) Pp. 147–157.
- Smith, Adam (1992): *A nemzetek gazdagsága: e gazdaság természetének és okainak vizsgálata*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Somogyi Ildikó (2014): A szociális munka Európában. *Esély*, 25. (3.) Pp. 111–114.
- Strolin-Goltzman, Jessica–Kollar, Sharon–Trinkle, Joanne (2010): Listening to the voices of children in foster care: youths speak out about child welfare workforce turnover and selection. *Social Work*, 55. (1.) Pp. 47–53.
- Székelyi Mária–Csepeli György–Örkény Antal–Szabados Tímea (1998): *Válaszúton a magyar oktatási rendszer*. Budapest: Új Mandátum.
- Szemerszki Marianna (2012): A felsőoktatásba jelentkezők jellemzői. In: Szemerszki Marianna (Szerk.): *Az érettségítől a mesterképzésig*. Budapest: Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet. Pp. 19–50.
- Szemerszki Marianna (2014): A középiskolából a felsőoktatásba – Jelentkezési és felvételi tendenciák. *Felsőoktatási Műhely*, (1.) Pp. 47–63.
- Temesváry Zsolt (2010): A szociális szakképzések helyzete a mai magyar felsőoktatásban. *Kapocs*, 9. (1.) Pp. 34–41.
- Vámos Dóra (1989): *A képzettség vására: közgazdasági szempontok az oktatásszervezésben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Varga Júlia (1998): *Oktatás-gazdaságtan*. Budapest: Közgazdasági Szemle Alapítvány.
- Varga Júlia (2007): Kiből lesz ma tanár? A tanári pálya választásának empirikus elemzése. *Közgazdasági Szemle*, 54. (7.) Pp. 609–629.
- Varga Júlia (2018): Nők a munkaerőpiacon: Problémafelvetés, szakirodalmi áttekintés. In: Fazekas Károly–Szabó–Morvai Ágnes (Szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök 2017*. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet. Pp. 45–52.
- Wermeling, Linda (2013): Why social workers leave the profession: Understanding the profession and workforce. *Administration in Social Work*, 37. (4.) Pp. 329–339.

Internetes hivatkozások

- 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000001.scm>
Utolsó letöltés: 2020. 10. 03.
- 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800015.nm>
Utolsó letöltés: 2020. 10. 03.
- 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600018.EMM&txtreferer=00000001.TXT>
Utolsó letöltés: 2020. 10. 04.
- Chevalier, Arnaud–Dolton, Peter (2004): *Teachers' relative pay is a perennial issue: when it's low, graduates are less likely to enter the profession*. <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/CP164.pdf>
Utolsó letöltés: 2020. 10. 04.
- Felvi.hu (2006–2020): Elmúlt évek statisztikái. https://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_statisztikak/elmult_evek/!ElmultEvek/index.php/elmult_evek_statisztikai/
Utolsó letöltés: 2020. 10. 09.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2018): Magyarország 2017. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2017.pdf>
Utolsó letöltés: 2020. 10. 03.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2019): Üres álláshelyek száma és aránya. 2015–2019. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qli027b.html
Utolsó letöltés: 2020. 10. 04.
- Máté Olga (2016): Szociális életpályamodell. Képviselői Információs Szolgálat. https://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet_2016_30_szocialis_eletpalyamodell.pdf/35de9b02-74aa-42d6-be35-c033de0628e0
Utolsó letöltés: 2020. 10. 02.
- Meleg Sándor (2019): Berek, bérpótlékok 2019-ben a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi ágazatban. http://tamogatoweb.hu/irasaink/berek_berpotlekok_2019_01_03.pdf
Utolsó letöltés: 2020. 10. 04.
- National Association of Social Workers (NASW) (2009): *Social work reinvestment initiative: Social work history*. <http://www.socialworkreinvestment.org/2009/History.html>
Utolsó letöltés: 2020. 10. 04.
- National Association of Social Workers (NASW) (2020): *About*. <https://www.socialworkers.org/About>
Utolsó letöltés: 2020. 10. 04.
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) (2017): *Adattár*. https://nfsz.munka.hu/Lapok/full_afsz_kozos_statisztika/full_afsz_egyeni_berek_es_keresetek_statisztikaja/afsz_stat_adattar.aspx
Utolsó letöltés: 2020. 10. 01.
- Oktatási Hivatal (OH) (2015–2018): *Felsőoktatási statisztikai adatok, letölthető kimutatók*. https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_koztetetele/felsooktatasi_statisztikak
Utolsó letöltés: 2020. 10. 03.
- Petóné Csuka Ildikó (2011): Emberitőke-elemzés a mai magyar felsőoktatásban – A közgazdász BSc képzés haszna hallgatói szemmel. In: Róbert Péter (Szerk.): *Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben*. Győr: Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar. 1–10. <https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/emberi%20eroforrasok/PetoneCsl.pdf>
Utolsó letöltés: 2019. 10. 10.

Wolter, Stefan C.–Denzler, Stefan (2003): *Wage Elasticity of the Teacher Supply in Switzerland*.
https://www.researchgate.net/publication/4799549_Wage_Elasticity_of_the_Teacher_Supply_in_Switzerland Utolsó letöltés: 2020. 10. 04.

Jegyzetek

¹ National Association of Social Workers (a továbbiakban: NASW)

² Az eredmények értelmezésénél – mind a megtérülési rátánál, mind a nettó életkereset-növekedésnél – érdemes figyelembe vennünk, hogy az NFSZ (2017) összevontan kezeli a tanítók és az általános iskolai tanárok adatait.

³ Balogh et al. (2015) munkájától eltérően adataink nem tartalmazzák az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem által indított zsidó közösségi szociális munkás, szervező szak (jelentősen kisebb) hallgatói létszámait. Ezen képzés a Bologna-rendszerben felekezeti szociális munkás néven működik.

⁴ Az OH adatai alapján 2014-ig gyűjtötték össze a hallgatói létszámokat.

⁵ 2014-ig a végzettségek számát Goldmann Róbert gyűjtötte össze az OH adatai alapján.

⁶ Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH)

⁷ Az NFSZ (2017) adattárában csak a szociális munkás és tanácsadó megnevezés szerepel, de a törvények alapján a szociális munkások és a szociálpedagógusok ugyanazon munkakörökben helyezkedhetnek el.

Finanszírozás:

A kutatás a 123847 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg. A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Köszönetnyilvánítás:

Számításainkat Prof. Dr. Polónyi Istvánnal, a közgazdaságtudományok kandidátusával végeztük el.